

Süryaniler'in Tarihi ve Sosyolojik Yapısı¹

Melki ÜREK•

History and Sociological Structure of Syrians

Citation/©: Ürek, Melki, (2013). History and Sociological Structure of Syrians, Milet ve Nihal, 10 (2), 95-112.

Abstract: In this article, the historical process and sociological structure of the Syrian people is dealt with. Syrians have lived in a chaotic region throughout centuries. As a result, they have been greatly affected by different paradigms in the respect of religion, politics, and ideology. This negative impact has become the reason of misidentification and misnaming of Syrians from historical and theological perspective.

However, with recent academic and objective studies in which Syrian leaders got opportunities of explaining themselves has started a new process for getting accurate knowledge about history of Syrians and their theological doctrines. Also, this article aims to be a sample of such kind of studies.

Key Words: Syriac Church of Antioch, Syrians, Arameans

Atıf/©: Ürek, Melki, (2013). Süryaniler'in Tarihi ve Sosyolojik Yapısı, Milet ve Nihal, 10 (2), 95-112.

¹ Bu makale, 30 Mayıs 2011'de Mardin Artuklu Üniversitesi'nde Pro Oriente tarafından düzenlenen "Kültür, Dil ve İnanç: Bir Köprü Olarak Süryani Çalışmaları" sempozyumunda sunulan bildiri metninden derlenmiştir.

* Mor Çiğoriyos, Adıyaman ve Çevre İller Süryani Kadim Metropoliti
[rabanmurek@hotmail.com]

Öz: Bu makalede, Süryanilerin tarihi süreçleri ve sosyolojik yapıları ele alınmıştır. Süryaniler yüzyıllar boyunca oldukça kaotik bir coğrafyada yaşamışlardır. Bu nedenle, dini, politik ve ideolojik açıdan pek çok farklı paradigmanın etkisi altında kalmışlardır. Bu olumsuz etki Süryanileri tarihi ve teolojik açıdan hatalı tanımlamalar ve yanlış isimlendirmeler gibi sorunlarla yüz yüze bırakmıştır. Ancak son zamanlarda üretilen akademik ve objektif çalışmalarla, Süryani liderlerin kendilerini ifade etmelerine fırsat bulmalarıyla Süryanilerin tarihi geçmişi ve teolojik öğretileri hakkında doğru bilgilerin edinildiği bir süreç başlamıştır. Bu makale de bu tür çalışmaların bir örneği olarak kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süryaniler, Antakya Süryani Kilisesi, Asurfler, Aramiler

Giriş

Bu çalışmada, Süryaniler'e ait kısa bir tarih değerlendirmesi ve bu toplumun sosyolojik yapısı ele alınmıştır. Binlerce yıllık bir geçmişe sahip toplumumuz, farklı zaman ve bölgelerde birçok mağduriyetle karşılaşmıştır. Bu mağduriyetler çoğunlukla teoloji ve siyaset kaynaklı olmuştur. Arami atalarımız, varlıklarını sürdürme mücadelesini Mezopotamya'da birçok diğer milletlere karşı verirken, Süryani atalarımız hem varlıklarını hem de inançlarını Mesih İsa'dan bugüne kadar teolojik ve siyasal baskılara rağmen sürdürmüştür.

Süryaniler'in Sosyolojik Yapısı

Süryani toplumunun sosyolojik yapısını anlatmak için onların tarihsel kökenini, kültürünü, inançlarını çok iyi bilmek gerekir. Bu medeniyet, geçen binlerce yıl boyunca insanlık tarihine altın harflerle yazılacak birçok buluşun, mirasın ve gelişimin oluşmasına katkı sağlamıştır. Tabii ki bu süre zarfından pek çok olumlu ya da olumsuz olay ve durumlar da yaşanmıştır. İnsanlık tarihi, içinde barındırdığı medeniyetlerin sosyolojik yapılarından teşekkül eden bir varlıktır. Bilinen insanlık tarihine elli beş asır boyunca (Altınışık, 2004, s. 5) katkı sağlayan ve varlığını her türlü olumsuzluklara rağmen devam ettiren bir toplumdur, "Süryaniler"den bahsetmekteyiz.

Süryani toplumunu, Mesih İsa'dan önce ve sonra diye tarihsel olarak iki döneme ayırmak mümkündür. Mesih İsa'dan önceki dönem, mö. 2500 yılına kadar götürülüp Hz. Nuh'un oğlu Sam'a dayandırılmaktadır. Mesih İsa'dan sonraki dönem ise, pagan kültürü bırakıp Hıristiyanlığı seçen Süryaniler'den günümüze kadar gelen süreci ifade etmektedir. Tarih boyunca insanlık medeniyetine sanat, kültür ve mimari gibi alanlarda katkı sağlayan Süryanilerin inançları gereği hep bir "yumuşak güç" kullandıkları tarihi vesikalarla

ortadadır. İçinde barındıkları krallık ve imparatorlukların siyasi yapıları ile fazla meşgul olmayıp, inançlarının gereğini yaşamayı amaç edinen bu toplum, belli dönemlerde rahat bir yaşam sürse de çoğunlukla sıkıntı, eziyet ve haksızlıklara maruz kalmıştır. Bu sebeptir ki Süryani toplumu, hak etmediği dini, milli ve siyasi baskı ve muameleye tâbi tutularak bu acılarla yaşamayı öğrenmiş; kendi inanç ve değerlerini, geçmiş atalarının mirasını genellikle terk etmeksizin günümüze kadar kendi nesillerine taşıma ve aktarma cesaret ve başarısını göstermiştir.

Süryaniler'in tarihine baktığımızda, buldukları coğrafyada okul, ev, manastır ve diğer kalıcı yapılarla yerleşik düzene geçmiş olan ve üst kültürü oluşturan şehirli bir toplumun var olduğunu söylemek mümkündür. Eskiden Mezopotamya'da yaşayan Süryani toplumu, Irak, Lübnan, Suriye ve Türkiye gibi ülkelerde varlıklarını günümüze kadar sürdürerek bu bölgede medeni yaşamın en güzel örneklerini vermiştir. Şehirleşme, şehirlilik ve üst kültür olarak hem kendi toplumuna hem de diğer toplumlara örnek olmuşlardır. Şehirliliğin özgürlüğünü, çoğulculuğunu, farklılaşmasını, uzmanlaşmasını günümüze kadar bıraktıkları eserlerle ortaya koymuşlardır. Ancak yaşanan bölgesel olaylar sonucu birçok Süryani göç etmeye zorlanmış, zaman içinde baskılara maruz kalarak yurtlarını terk etmiş veya din değiştirmişlerdir. Zengin bir tarih ve medeniyete sahip olan bu toplum kendi mirasından mahrum bırakılarak fakirleştirilmiştir. Son iki asırdır, Süryani toplumu çoğunlukla savaşlar ve politik sebeplerden dolayı Mezopotamya'dan dünyanın farklı bölgelerine göç etmeye ve ana vatanlarını terk etmeye maruz bırakılmıştır. Neticede, çoğunlukta oldukları bu bölgede artık azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Tarihi vesikalara baktığımızda, yaratılışın ikinci evresi olarak isimlendirilen "Nuh Tufanı" (Tekvin, 9) sonrasında insanlar belli bir tarihe kadar tek tip bir toplumsal yapı olarak yaşamlarını sürdürmekteydi. Babil Kulesi'nin yıkılışına kadar insanlar, aynı dili, ırkı, kültürü, yapıyı ve toplumsal düşünceyi paylaşıyorlardı (Tekvin, 11). Babil Kulesi'nin yıkılıp insanların farklı toplum ve kavimlere ayrıldıkları o günden bugüne dek Aramice dili varlığını sürdürmüş ve günümüzde bu dil Süryanice olarak isimlendirilmiştir (Abulfaraç, 2003, s. 20; Mikail, 2006, s. 12).

Nuh Tufanı'ndan sonra Nuh peygamberin oğulları Ham, Sam ve Yafes, hem soylarını hem de miraslarını sürdürmek için farklı kıtalara dağılmıştır. Ortadoğu-Asya kıtası Sam, Afrika kıtası Ham, Avrupa kıtası ise Yafes soyuna ev sahipliği yapmıştır. Bu şekilde "Atalar kıtalarını, kıtalar da atalarını ve kurucularını" bulmuştur. Zamanla bu paylaşımın sadece üç atadan ya da adı geçen üç kıtayla sınırlanmadığı görülmüştür. Bu atalardan türeyen ve tarihte yerini almış farklı ulusların kurucu çocukları, Nuh ile başlayan ikinci yeni yaşamın çoğalmasına vesile olmuşlardır.

Süryaniler'in Kökeni ve Etnik Alt Yapısı

Nuh'un oğlu Sam'ın çocuklarından Aram, Kutsal Kitab'ın "Tekvin" bölümünde ifade edilen coğrafi paylaşımına göre varlığını ve soyunu Babil-Mezopotamya bölgesinde sürdürmüştür (Kutsal Kitap, Yaratılış 24, s. 22). Aram; Babil, Filistin ve Kıbrıs sınırlarını da içine alan coğrafi bölgede yaşayan diri bir millet olan Aramiler'in atasıdır. Aramiler de Süryaniler'in atası olup tüm diğer uluslar gibi çekirdek bir yapıdan koca bir millet haline gelmişlerdir.

Süryaniler, Aramiler'in torunu ve onların soylarını devam ettirmektedir. Tarihi vesikalar da bu tezi doğrulamaktadır. Kayseriyeli Eusebius, Süryani tarihçi Büyük Mikail ve Abulfaraç'ın yanı sıra Yunan ve İbrani tarihçiler ile burada sadece bir kısmının ismini sayabildiğimiz pek çok tarih yazarı bu bilgileri aktarmaktadır. (Eusebius, 2008, s. 22; Severiyos, (vi. yy.), s. 196; Mikail, 2006, ss. 11-601; Salibi, 1993, s. 382; Abulfaraç, 2003, s. 21; Afrem, (iv. yy.), s.7; Smith, 1879, s. 389; Yakup, 1985, s. 60; Oddo, 1897, s. 49; Bar Bahlül, 1888, s. 1324; Bedgan, 1896, s. 560; Ritor, 2000, s. 43; Dolapönü, 1981, s. 29; Iwas, 1995, s. 28; Tahincioğlu, 2011, s. 23).

Yukarıda adı geçen tarihçilerin eserlerinde, Süryani kökeninin Aramiler'e dayandığını gösteren pek çok açık ifadelere rastlamak mümkündür. Son yıllarda özellikle Süryaniler'i, "Asurî" toplumunun torunları olarak isimlendirmek ve o toplumla özdeşleştirmek sadece bir yakıştırma olup, tarihi ve bilimsel gerçeklikten çok uzaktır. Şayet, bahsedildiği gibi böyle bir toplum varsa, Asurîler'e ait bir dil, din, kültür ve sanat gibi pek çok miras şimdi nerededir ya da bu miras günümüzde neden yaşamamaktadır? Bu sorunun bilimsel açıdan ikna edici cevabı maalesef bulunamamaktadır. Şayet varsa, bu iddiayı ortaya atanların gerekçeleriyle kamuoyunu ve insanları aydınlatmaları gerekmektedir. Sadece bu iddiayı ortaya atmakla

“çamur at, izi kalsın” anlayışıyla gerçeği değiştirmek mümkün değildir.

Bazı çevreler, bütün bu kanıtlar yetmezmiş gibi Arami milletin tarihi gerçeklerini saptırıp yüceliğine gölge düşürmeye yönelik bazı tutumlar sergilemektedir. Bu kapsamda faaliyet gösteren iç ve dış zihniyetler yanlış yakıştırmalarla Süryani toplumunu ayrıştırma ve farklılaştırma çabası içerisindeyler. Süryaniler hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde her zaman “Kadim Süryaniler” ya da “Arami Süryaniler” olarak bilinmişlerdir. Buna rağmen, son zamanlarda kimi yazarlar, İngilizce metinlerdeki “Assyrian” kelimesini “Süryani” yerine “Asurî” olarak tercüme edip, Süryaniler’in “Asurî” olduklarını iddia etmektedir. Bahsi geçen bu asılsız iddia, aslında 1836’ dan kalma bir keşmekeşliğin devamıdır. Fransız İhtilali’nin neticesinde etnik köken vurgusu ile aşılana milliyetçilik düşüncesi ve Batı’nın Doğu toplumlarını bölme politikası, milletimize adeta bağımsızlık ideali adıyla sunulmuştur. Süryaniler’e Osmanlı’ya karşı ayaklanmayı ve böylece bağımsızlığı teklif eden Avrupalılar, Süryaniler için sanki var olan “Asurî” adını yakıştırmak suretiyle sözüm ona tesmiyeyi kabul ettirmeye çalışmıştır.

Ankara yöresindeki arkeolojik kazılarda ortaya çıkan pek çok tablet ve çömlek parçalarının Hititliler’e ait olmasından ötürü, Ankara’da yaşayanlara “Siz Hitit asılısınız” demek ne kadar yanlış ise, Musul ve çevresinde ortaya çıkarılan arkeolojik eserler nedeniyle, Arami kökenli Nasturiler’e ve Süryanilere “Siz Asurlusunuz” demek de o kadar yanlıştır. Bu nedenle Süryani toplumuna yönelik bu tanımlama, gizli ve bilinçli bir operasyon ve bölme hareketidir.

Nasturi gerçeğine değinecek olursak; V. yüzyılda Patrik Nestorius, ileri sürdüğü ayrılıkçı görüşlerinden ötürü kendi kilisesi olan Antakya Ortodoks Süryani Kilisesi tarafından aforoz edilmiştir. Şayet Nasturiler’in, Asurîlik ile soy bakımından bağları olmuş olsaydı, asıllarına dönmek üzere daha V. yüzyılda Asurîlik, Süryani ırkına ve Süryani Kilisesi’ne karşı isyan bayrağını çekerti (Layard, 1945, s. 5).

1830’lu yıllardan başlayarak Ortadoğu’da mevcut olan kadim halklar arasında zorlama metotlarla yeni bir ulus kurgulanması önemli bir sorunu ifade etmektedir. Esasen Doğu’ya gelen İngilizler’in bu hususta kısmen de olsa başarılı olduğu söylenebilir. Çoğunluğunu Nasturiler’in oluşturduğu bir kesimin Osmanlı’ya karşı

isyanı anında bastırılmış ve isyanın sorumluları göç etmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda bazıları Avrupa'ya, bazıları Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) ve bazıları da Kafkaslara dağılmıştır. İsyancıların bu istek ve girişimleri Osmanlılar tarafından elbette tasvip edilemezdi.

Yaşadıkları yerlerde yasaklı olan bu sözde "Asurîlik" iddiası ve inancı, günümüzde Avrupa ve İskandinav ülkelerindeki özgürlüklerden yararlanılarak daha yüksek sesle dillendirilmekte ve yayılmaktadır. Gerçi biz Asurlular'ın hiç var olmadıklarından söz etmiyoruz, ancak Asurlular'ın akıbeti Hitit, Urartu, Babil, Sümer ve yok olmuş nice ulusların sonu gibi olmuştur. Bu uygarlık, Pers ve Med güçleri tarafından yaklaşık olarak mö. 612 veya 627 yıllarında tarih sahnesinden silinmiştir (Nahum, 1). Esefle ifade etmek gerekirse, son kırk yıl içinde bazı Türk politikacıların gafları ve Türk medyasının dikkatsiz yayınları, ayrışmamıza hizmet ederek yaramızı tazelemektedir. Bu nedenle Arami-Süryani kimliğinin Asurî olduğunu iddia eden başta Ermeniler olmak üzere Avrupa, ABD, İskandinav ülkeleri ve ülkemizdeki ayrıştırıcılara tepki duymaktayız.

Kristolojik nedenlerden ötürü ana grup Süryanilik'ten ayrılan tüm Ortadoğu Hıristiyan toplulukları Süryani'dir ve köken bakımından Aramiler'e dayanmaktadır. Ayrışan Süryani grupların başka düşünce ve felsefelere sürüklenmeleri daha kolay olmuştur. Bu ayrışmalar etnik olduğu kadar kültürel ve dil alanında da ayrışma ve bölünmelere neden olmuştur. Nasturiler'den "Huzoyö" lakaplı Yusuf adındaki bir Süryani bilim adamı, VI. yüzyılda Nasturilik görüşü nedeniyle Nusaybin'deki akademimizi işgal ederek Doğu ve Batı Süryani lehçelerini ayrıştırmıştır. Doğu Süryanileri farklı harf karakteri ve farklı bir lehçe geliştirmiştir (Abulfaraç, 2003, s. 21).

Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Arami milleti, Ortadoğu'da yaşayan ve günümüze kadar ulaşmış birçok büyük aile ve hanedan içinde en eski yerleşik ve saf ırktır. Bu millet, ilk çağlardaki yerleşik topluluklar arasında başarılı, çalışkan ve üretici bir özelliğe sahipti. Arami milleti, çoğunlukla insanlığa zarar verici politikalarla meşgul olmayıp, bunun yerine diğer uluslara medeni yaşamı öğretme bilgi ve yazı kültürünü aktararak hikmet ve hizmet sunmuştur.

Aramiler milattan önceki dönemlerde hayatta kalma gayesi uğruna yaklaşık 1500 yılı aşkın bir süre savaşarak kimseye boyun eğ-

memiştir. Özellikle de Asurlular'a göz açtırmamıştır. Arami toplumu tarih boyunca büyük bir imparatorluk kurmamışsa da yer yer güçlü prenslikler ve feodal yapıya sahip devletler kurmuştur. Son dönemlerde ise Makedonya, Roma, Bizans ve diğer devletlerin saldırıları neticesinde Aramiler'in siyasi sistemi bozulmuş, Arami milletinin iradesi kırılmış ve bölgeye karışıklık hâkim olmuştur. Bu hayal kırıklığı ve siyasi çıkmaz, zamanla Aramiler'in yükselişini engelleyerek duraklamasına neden olmuştur.

“Aram” İsmi ve Arami'den Süryani'ye Geçiş

Şimdi dikkatimizi “Aram” kelimesi üzerinde yoğunlaştıralım. Fonetik olarak “Aram”, Latin alfabesinin hâkim olduğu dillerdeki telaffuz şeklidir. Süryanice'deki tam telaffuzu “Orom”dur. Bazı yazarlar “Oromoye” (Aramiler) kelimesini “Armoye” diye okurlar. Bu okuma Aramiler'in aslını meçhule kaydırarak “Armoye” ile telef etmeye çalışılmaktadır. Onların iddiasına göre Hıristiyanlığın ilk yıllarında Hıristiyanlığı kabul etmeyen Süryanilere “Armoye” denilmektedir. Fakat kaynaklarda Aramiler ile eşzamanlı yaşayan “Armoye” diye bir zümreye veya topluluğa rastlanmamıştır. Hıristiyanlığı kabul etmeyenlere “Armoye” demek ve böyle bir halk isminin varlığından bahsetmek tarihi bir hatadır. Evet, erken dönemde Aramiler'den Hıristiyanlığı kabul etmeyenler olmuştur, ancak bu süreç fazla uzun sürmemiştir.

“Süryanilik” ifadesine gelince; ilk Hıristiyan topluluğunun o zamanki Suriye'nin başkenti Antakya'da Süryani deyiimiyle “Mşihoye” (Mesihçiler) (Elçilerin İşleri, 11) diye çağrıldıkları bilinmektedir. Süryaniler'in, Süryanice yerine Yunanca'yı tercih etmekle ne kadar büyük bir hata yaptıklarını anlamaları zaman almıştır. Süryaniler kendi yurtlarında Yunan dilini konuştukları için diğer Süryani kardeşleri olan Melkitler'den kopmaya mahkûm olmuşlardır. Bu nedendir ki dünya genelindeki Süryaniler, yaşadıkları bölgenin dilini kullanıp öte yandan ana dillerine yabancı kaldıkları için kendi aralarında kaynaşma duygusuna sahip olamamışlardır. Bu yüzden Süryaniler arasında belirgin bir şekilde ayrılık vâki olmuştur. Dolayısıyla Süryaniler, Antakya'da Süryanice “Mşihoye” kavramı yerine Yunanca “Hıristiyan” deyiimi altında bilinmeye başlamıştır.

Mö. 300'lerde başlayan Yunan, Bizans ve Roma akınları, yaşadığımız toprakları istila ederek Antakya gibi büyük metropollerini

mizi işgal etmiştir. Bu işgaller nedeniyle Süryaniler'e ait çağdaş, özgür, gelişmiş ve görkemli yaşamlar, baskın güçlerin gölgesi altında zamanla teslim olmuş ve erimiştir. Aslında o zamanlar Suriye'nin başkenti, "Antakya" adını taşımamakta, bu ad daha sonra istilacılar tarafından bir hükümdarın adı olarak bu şehre verilmiştir. Yunanca ise Süryanilerin kendi kültürlerini ihmal etmelerinden dolayı halk arasında benimsemiş ve Antakya'nın çokça kullanılan dili haline gelmiştir.

Yaşanan zamana ait bütün olayları burada aktarma imkânımız yoktur; ancak ibret olması açısından küçük bir kesiti paylaşmak yerlidir:

502 tarihinde (8 Mart 1053 - 7 Mart 1054) büyük Antakya şehrinde, felâket alâmeti olan korkunç bir nişane belirdi. Bu alâmet, güneşin içinde görüldü ve herkesi hayret ve korku içine düşürdü. Bütün Hıristiyanlar bundan dolayı dehşete kapıldılar; çünkü bu, Allah'ın muhakemesinin icra olunacağını ihtar ediyordu. Allah'ın gazabı şu sûretle ilân edildi: Antakya'daki Süryaniler çok zengin olup debdebeli bir hayat sürüyorlardı. Gençler, kendi kiliselerine gittikleri vakit beş yüz kişilik kabileler eşliğinde katırlara binerek gidiyorlardı. Romalılar bunları kıskandılar, onlara karşı derin bir kin beslediler. Süryaniler'in ileri gelenlerinden birisinin birçok kölesi vardı. Bundan dolayı Roma Patriği'nin huzurunda mühim bir muhakeme yapıldı. Romalılar mezkûr Süryani'yi bu muhakeme vesilesiyle kendi mezheplerine döndürdüler ve onu kendi rızasıyla vaftiz ettiler. Böylelikle bu adam, kendi inancını terk edip Süryaniler'in büyük bir düşmanı oldu. Süryaniler bu yüzden büyük sıkıntılara düşer oldular. Zira her gün mezhep yoklamaları ve nizalar vukû buldu. Romalılar o kadar hayâsızlaştılar ki ne yaptıklarını da bilmeyip Patriklerinin emriyle Süryaniler'in İncil'i ni yaktılar. Fakat onlar Allah'ın İncil'i ni ateşe attıkları vakit İncil'den bir ses çıktı ve kitap alevlerin içinden dışarı fırladı. Onlar, İncil'i ikinci defa olarak tekrar ateşe atılar, fakat o yine dışarı çıktı. Onlar küstahlıkları yüzünden kudurmuş bir halde mukaddes İncil'i tekrar ateşin içine attılar. İncil bu defa da olduğu gibi dışarı çıktı. Fakat mukaddes İncil dördüncü defa tekrar ateşe atılınca yandı. İşte, hazreti İsa'nın mukaddes İncil'i Antakya şehrinde Romalılar tarafından bu suretle yakıldı. Patrik ve orada bulunan halk, İncil'in yakıldığı yerden kiliseye döndükleri vakit o kadar sevinç içindeydiler ki sanki kötü bir düşmanı yenmişlerdi. Onlar, Aziz Bedros kilisesine girince binanın içinde korkunç

bir gürültü koptu, şiddetli bir zelzele oldu ve bütün şehir sarsıldı. Başka bir günde Aziz Bedros kilisesinin üzerine gökten ateş düştü ve kilise, temelden çatıya kadar bir fener gibi yandı. Taşlar, odun gibi yandılar ve alev göklere yükseldi. Minberin bulunduğu yerde toprak yarıldı ve mukaddes toprağın derinliklerine gömüldü. 20.000 altın kıymetinde olup büyük Kostantin tarafından Aziz Bedros kilisesine konulmuş olan ve mukaddes minberin geceleri daima aydınlık içinde kalması için yukarıda asılı bulunan ışıklı taş da enkaz içine gömüldü ve onu bulmak kabil olmadı. Romalılara ait diğer kırk kilise de Aziz Bedros kilisesi ile beraber yandı. Fakat Ermeni ve Süryaniler'in hiçbiri zarar görmedi (Mateos, 1987, s.98).

Unutulmamalıdır ki Yunanlılar, Batı Roma İmparatorluğu ile eş zamanlı olarak Mesih İsa'dan 300 sene sonra Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Elçi Pavlus'un sık sık Yunan ve Romalılar'ın şehirlerine yaptığı ziyaret ve yazdığı mektuplara bakarak bu düşünce onların erken zamanda Hıristiyan oldukları görüşünü oluşturmamalıdır. Aslında, Yunanlılar gerçekte Hıristiyanlığa karşı direndikleri için Pavlus, mektuplarıyla dirençlerini kırmaya çalışmıştır. Aşikârdır ki elçilerin dilini konuşan Suriye Antakyası, Hıristiyanlığı erken kabul etmeye daha yatkındı. Suriye Antakyası'nın bu yeni inanca karşı direnç göstermemesinin altında yatan nedenden biri de konuştuğu dil olan Aramice'ydi; zira İsa'nın kendisi de bu dili konuşmaktaydı. İşte bu nedendir ki elçiler, Antakyalılar'a (Süryaniler'e) Hıristiyanlığa çağrı mektubu yazma gereğini dahi duymamışlardır. Petrus ve arkadaşları da Antakya'daki Hıristiyanlardan memnundular. İstilacıların bölgede güçlü olmaya başlaması üzerine Hıristiyanlık oradan dışlandı.

Antakya Kilisesi zamanla Suriye veya Süryani Kilisesi olarak tanınmıştır. Bu kiliseyi oluşturan millet, yani Aramiler de "Süryaniler" diye adlandırılmıştır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz Arami Krallıkları ve boylarının tamamının tek Süryani ismi altında birleşmeleri yaklaşık ms. 170 yılına denk gelmektedir. Zamanla dünyanın her tarafındaki Aramiler, bağlı oldukları Süryani Kilisesi'ne izafeten "Süryani" adını kullanmaya başlamışlar ve bu isim günümüze kadar süregelmiştir. Kısacası Aram'ın kendisi bütün Süryaniler'in atasıdır. Aram, daha sonra ana merkez Antakya Kilisesinden kristolojik nedenlerle ve Bizans'ın siyasi dayatması yüzünden ayrılan Marunîler, Melkitliler, Nasturiler, Keldaniler, Süryani Katolikler ile son zamanlarda kendilerini sözde "Asurî" ya da "Aşurî" gruplar

atarak Yahudiler'in atası olmuştur. Aslında İbrahim, Arami soyundan gelen bir ata ve peygamberdir.

Süryaniler'in, Hıristiyanlıkla erken tanışması ve bu dine bağlanmasının nedenleri vardır. Süryaniler'in, İbrahim'le ortak soyu paylaşması, Süryani dilinin İbranice ile ortak bir dil ailesinden gelmesi, Süryaniler'in sahip olduğu mistisizmin ve bu mistik felsefenin İncil ile örtüşmesi, Süryaniler'in Hıristiyanlığın doğduğu bölgede yaşamaları ve Mesih İsa hakkındaki olumlu duyumları önemli rol oynamıştır. Süryanilerin bu elverişli özellikleri onların Hıristiyanlığı kabul etmesinde kolaylık sağlamıştır.

Ms. 37 yılında, Antakya'da, Petrus'un öncülüğünde kurulan ilk kilise ve patriklik, hem ilk Hıristiyan millet olan Aramiler'in, hem de tüm Doğu ve Kapadokya kiliselerinin merkezi konumundaydı. Bu girişimle Doğu ve Batı Arami boyları, Hıristiyanlık dinini seçtikleri günden bugüne Süryanilik çatısı altında kendilerini ilk kez bu kadar ciddi bir birlik ve ahenk içinde bulmuşlardır. Süryaniler, Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra atalarının sahip olduğu eski inançları tamamen terk edip hayatlarını Hıristiyanlık dinine göre şekillendirmişlerdir. Benimsedikleri yeni inançla ve Kutsal Ruh'un güçlü işleyişiyle kültür ve üretim alanlarında son derece etkin olmuşlardır. Bu faaliyetleriyle edebiyattan mimariye, kültür alanından parşömen üreticiliğine, sanattan sosyal hayata kadar tüm alanlarda etkin bir şekilde varlık göstermişlerdir.

Hıristiyanlık'tan sonra Süryaniler daha önce felsefe ve astronomi gibi bilimsel tarzlarda kaleme alınmış tüm eserleri batıl saydıkları için yakarak yok etmişlerdir. Bunun nedeni, Süryani neslinin eski Süryani inancına ilgi duyup Hıristiyanlık'tan ayrılmalarını önlemektir. (Mikail, 2006, s. 817). Kutsal Kitap'taki büyüye ilişkin ifadeler (Elçilerin İşleri, 19:19) elbette sadece büyü ile ilgili değildi. Esasen bunun bir anlamı da putperestlik döneminden kalma felsefe kitaplarının muhafaza edilmesi gereken Hıristiyanlık inancına hiçbir şekilde etkisi olmaması için imha edilmek zorunda olmasıdır. Roma, Yunan veya diğer medeniyetler gibi Süryaniler de eski yaşayışlarından ve politik kültürlerinden kalma eski eserleri Hıristiyanlık dönemlerine taşıyabilirlerdi. Ancak durum böyle olmamıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, yeni inançlarında, Hıristiyanlık üzerinde yoğunlaşmış köklü kültürlerini feda etmek zorunda kalmışlardır.

Süryaniler'de Bilim, Sanat ve Kültür

Süryaniler, milattan sonra ilk yüzyıllarda, sosyo-kültürel açıdan güçlü bir yapıya sahiptiler. Dilleri, Asya ve Kafkasya'da zamanımızın İngilizcesi kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Her bilimin temeli alfabledir, yazı dilidir. Diller şeceresine bakıldığında bu dil, Sami dil grubu ailesinden olup bu grupta yer alan İbranice ve Arapça'nın da kaynağıdır. Aynı zamanda bu dil dünyanın en eski dilidir. XII. yüzyılda yaşamış dünyaca ünlü Süryani tarihçi Patrik Mor Mikail'in "Dünya Tarihi" adlı kitabı (Mikail, 2006, s.12) ve dilbilimcilerin görüşleri bu tezi desteklemektedir.

Tanrı'nın, atamız Âdem ile bu dille konuştuğunu, ona verdiği "Âdem" isminin kökeninden anlamaktayız. Zira Âdem isminin, Süryanice'de "toprak kütlesi" anlamına gelen "odamthö" sözcüğünden geldiği bilinmektedir (Kutsal Kitap, Yaratılış Bölümü, 2:7, s. 3). Başlangıçtan beri Arami dilinin ham yapısıyla dünya dili olarak kullanıldığını iddia ediyoruz. Bu dil coğrafyamızın en kadim dilidir. Kültürlü bir soy olan Aramiler anadilleri olan bu dile günümüze kadar sahip çıkmışlar ve kendi soylarını, Tanrı dili olan Arami diline atfetmişlerdir.

Süryanice'nin Ortadoğu'nun toplulukları tarafından konuşulduğu ve devlet dili olarak resmi yazışmalarda kullanıldığı bilinmektedir. Ama Mesih İsa'dan önceki dönemlerden günümüze ulaşmış tek belge, maalesef "Bilge Ahikar'ın Öyküsü"dür. Yukarıda da açıkladığımız gibi, paganlık döneminin eserleri yakılmıştır. Süryanice, Akdeniz'den Afganistan'a, Kafkaslar'dan Filistin'e, Hindistan'dan Çin'e kadar uzanan bölgede ortak dil olarak kullanılmıştır (Barsavm, 2006, s. 32). İslam'ın ortaya çıkışıyla gelişen Arap egemenliğinden sonra Arapça (Barsavm, 2006, s. 33) Süryanice'yi gerileterek kullanım sahasını daraltmıştır.

Süryaniler, tasarımcılık ve el sanatlarında ortaya koydukları hünelerleriyle de belli bir düzeye çıkabilmiş yetenekli bir toplumdur. Tıpkı günümüz Avrupası'nın güçlü kültürü ve teknolojiyle önderlik yaptığı gibi, zamanın Süryanileri de ihtişamlı şehir ve yapılarıyla emsalsiz örnekler sunmuşlardır. Meşhur Tedmur, Babil, Omid, Urfa, Şam, Baâlbek, Antakya, Dara, Mardin ve daha birçok şehrin kurucuları Süryaniler'dir.

Süryaniler yakın ve uzak bölgelerdeki zengin pazarları ve alışveriş merkezlerini de ellerinde tutmaktaydılar. Ticari pazarlarda yer

alan bu millet, güçlü tarım faaliyetlerine de sahipti. Buna paralel olarak, Süryaniler'in şehir yaşayışından uzaklaşmalarının tek nedeni, aşırı derecede yabancı akınlara tanındıkları toleranslardır. Süryaniler, sonradan siyasi bir güçten yoksun oldukları için acınacak duruma düşmüşlerdir. Bu nedenle, tarihte bilime öncülük etmiş, üniversiteler ve tıp merkezleri kurmuş olan Süryaniler, dünyanın ilk üniversiteleri olarak bilinen Harran akademisi, Antakya teoloji okulu ve Nusaybin akademisi adeta efsaneden ibaret birer hayal gibi anlatılır ve algılanır olmuştur.

Bütün bu tarihsel çalkantılara rağmen, açıkça ifade etmek gerekirse, tarih boyunca Süryaniler yaşadıkları tüm sıkıntılara rağmen yurtlarını bırakmamıştır. Zaten günümüze dek ulaşan taş yapıların, kiliselerin ve edebi eserlerin göçebe bir kültüre ait eserler olması mümkün değildir. Bunlar olsa olsa yerleşik bir milletin oluşturabileceği türden eserlerdir. Süryaniler tarih boyunca üretken bir toplum olup çevreci bir düşünceyle, başta edebiyat olmak üzere tıp, astronomi ve matematik gibi bilim alanlarında önemli eserler ortaya koymuş, büyük bilim adamları yetiştirmişlerdir.

Süryaniler'de Siyaset

Süryaniler, M. Ö. VIII. yüzyılda girdiği savaşlarda komşularına yenilince, savaşların yıkıcı etkisini fark ederek bu işin kazananının olmadığını fark etmiştir. Ayrıca Hıristiyanlık kurallarına olan bağılılıklarından ötürü, Mezopotamya'da sık sık baş gösteren savaşlar ve siyasi karışıklıklar içerisinde, ılımlı ve pasif bir politika izlemek zorunda kalmışlardır. Öte yandan Hıristiyanlığın kabul edilmesiyle de içten içe köklü değişimler yaşanmıştır. Süryaniler, Hıristiyanlığı o denli benimseyip yoğun yaşamıştır ki "Süryanilik" ve "Hıristiyanlık" kavramları günümüze kadar eş anlamda kullanılmıştır. Oysa Süryanilik, etnik bir tanımdır.

M. Ö. XII. yüzyıldan itibaren, çivi yazılı belgelerde kendilerinden bahsedilmeye başlanan Aramiler, Suriye sathında ve Kuzey Mezopotamya'da devlet kurucusu olarak ortaya çıkmaktadır (Suavi, 1989, s. 32). Süryanilerin kurdukları birçok feodal yapılı krallıklar ya da devletler ortaya çıkmıştır. Sahip oldukları en son krallık ise Urfa merkezli hüküm süren "Abgar Krallığı"dır. Ne yazık ki Abgar Krallığı da ms. 250'lerde Romalılar tarafından etkisiz hale getirilmiş ve bir daha Süryaniler'e ait bağımsız bir devlet kurulamamıştır. Urfa medeniyeti baskın ve etkin bir yapıya sahiptir. Gerek kültür ve

teoloji gerekse üretkenlik açısından Roma'nın gerisinde kalmamıştır. Ancak otoriter siyasi güçten yoksun olmaları, Süryaniler'e ait askeri güçlerini dağıtılmasına neden olmakla birlikte milli iradesinin de uyanmasına engel olmuştur. Bu boşluk nedeniyle Süryaniler'in yaşadıkları bu coğrafyalarda diğer yabancı güçlerin geçişleri kolaylaşmıştır.

Ms. 451 yılı, Hıristiyanlık inancının Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölündüğü ve parçalandığı dönemi ifade eder. Bu trajik dönemden başlayarak ilerleyen tarihlerde Süryaniler Bizanslılar'ın amansızca başlattıkları sindirme politikalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu baskılara karşı İslam idaresi çözüm olarak görülmüş ve Süryani atalar bu idareye gönül bağlamıştır. Ne yazık ki bu dönemde de Süryanilerin nüfusu din değiştirmeler ve diğer nedenlerle gittikçe azalmıştır.

Farklı siyasi güç ve devletlerin hegemonyası altına giren Süryaniler isyanlara kalkışmamış, aynı zamanda bu güçlerin beraberlerinde getirdikleri siyasi yasaları da kabul etmiştir. Sergiledikleri bu uysallığa rağmen Hıristiyanlığa geçişlerinden itibaren himayesinde yaşadıkları devletlerden sürekli zulüm ve haksızlık görmüş ve olmadık iddialarla itham edilmişlerdir. Süryani Kilisesi, tarih boyunca Hıristiyanlık uğruna şehit veren ilk kilisedir. Deyim yerindeyse koca bir toplum, iman ettiği Mesih İsa'ya kendilerini feda etmiştir. Romalılar, tıpkı Perslerin yaptığı gibi, M. S. IV. yüzyılın ilk başlarına kadar Süryaniler'e karşı büyük katliamlar uygulamıştır. Kilisemizin önderlerini arenalarda aç aslanlara yem olarak atmışlar, haçlara germişler, türlü türlü işkencelerle şehit etmişlerdir. Bu trajik olaylar karanlık Ortaçağa kadar sürmüş ve kilisemizin, Doğu'da Hindistan'dan Batı'da Antakya'ya kadar uzanan birliğini taciz ederek, gruplar halinde ayırtmıştır. Hindistan'da bulunan Süryani kilisemizi bölüp cemaatimizi Vatikan'a iltihak ettiren Portekizliler de aynı metodu izlemiştir. Bu güçler Süryani nüfusunu ve yönetimini sürekli olarak taciz edip ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu nedenle, siyasi otoritenin yokluğu milletimizin birliğini parçalamıştır. Bu sorunlar halkın kendine olan özgüven ve direncini kırarak, yabancıların bizim üstümüzdeki olumsuz politikalarına saha açmakta, Süryanileri gittikçe kendilerine bağımlı bir hale getirmektedir.

Süryanilerin, M. S. VI. yüzyılda yaşamış "Aziz Mor Yakup Burd'ono" adına izafeten Batılılar tarafından "Yakubiler" diye adlandırılmaları, bu büyük milletin ne tür bir felaketle karşı karşıya

kaldığını anlatmaktadır. Zira inancı uğruna katliamlara ve ölümlere maruz kalan Süryani Kilisesi tarih sayfalarından silinme eşiğindeki, kutsal "Baraday Mor Yakup" büyük çabayla kiliseleri dolaşıp binlerce yeni peder, rahip ve metropolitleri terfi ettirmiştir. Bir metropolit, bir şehrin ruhani yetkilisi ve baş din adamı olduğuna göre Mor Yakup'un terfi ettirdiği bu ruhban sayısına bakıldığında Süryani nüfusun milyonları aştığı kolayca tahmin edilebilir. Mor Yakup telkin ve vaazlarıyla, halkın umudunu ve direncini tazeleyerek Antakya Kilisesi'ne eski gücünü ve itibarını kazandırmıştır.

Bu gelişmeyi küçümseyen Batılılar, Süryaniler için dışlayıcı bir imayla "Yakubiler" tanımlamasını kullanmıştır. Bu adlandırmanın onlar tarafından uydurulduğu ve güdülen amacın da Antakya Kilisesi'nin imajını zedelemek olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü "Yakubiler" demekle, Antakya Süryani Ortodoks Kilisesi'nin kurucu Elçi Petrus tarafından apostolik bir sıfatla kurulmadığı, aksine Mor Yakup'un sayesinde M. S. VI. yüzyılda kurulmuş yeni bir kilise olduğu iddiası ortaya atılmaktadır. Ama Rabbin dediği gibi: "Tepeye kurulan kent gizlenemez" (Matta, 5:14). İşte bu iddialar, Antakya Süryani Ortodoks Kilisesi'nin apostolik ve evrensel olarak kurulan ilk kürsü olma gerçeğini hiçbir zaman değiştirememiştir.

Süryani Kilisesi'nin Bağımsızlığı

Süryaniler, ms. 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili'ne kadar, Batılı ve diğer Hıristiyan topluluklarla görüş ve iman birliği içerisinde olmuştur. Bizans ve Roma coğrafyasında baş gösteren iç ve dış teolojik ihtilaflar, kiliselerin sahip olduğu görüş birliğinin parçalanmasına sebep olmuştur. Kilisemiz, kiliseler protokolünde olduğu gibi Doğu'da oluşan yeni birlik içindeki bağımsızlığını ve saygınlığını korumuştur. Kadıköy Konsili'nde Doğu Ortodokslar'ın görüşü olan "Mesih'in tam Tanrı ve tam insan doğası" ile ilgili ortaya atılan doktrin farklılığı nedeniyle Antakya Süryani Kilisesi Batı kiliseleri birliğinden kopmuş ve ayrılmıştır. Kilisemiz, başlayan yeni süreçte bu güçlerin baskı, zulüm, siyasi dayatma ve içi boş vaatleriyle bölünmelere maruz kalmıştır. Süryani toplumunda başlayan bu kopmalara Nasturiler, Melkitler, Marunîler ve Keldaniler örnek verebilir. Bu ayrılık kervanına Süryani Katolikler ve az da olsa Protestanlaşan Süryani aileleri de eklemek mümkündür (Tahinci-oğlu, 2011, s. 49).

Süryani Kilisesi'nin ortodoksluğu tartışılmaz. Fakat ilk Hıristiyan Kilisesi olan ve birçok ulusa Hıristiyanlığı taşıyan böyle bir kilisenin ortodoksluğunu tartışmak anlamsızdır. Zira Antakya Süryani Kilisesi, elçilerin beşiği ve merkezidir. Bu kilisenin temel görüşü iman, umut ve sevgidir (I. Korintoslular, 13:13). Dolayısıyla Mesih İsa'nın "Birbirinizi sevin" (Yuhanna, 13:34) deyişiyle emrettiği de budur. Ancak bununla Hıristiyan birliği ve dünyada barış sağlanabilir. İnsan bir yandan sevgiyi tesis ederken diğer yandan kendi menfaatini ön plana çıkarmamalıdır. Ataların deyiimiyle "Sevgi sabırlıdır, sevgi şefkatlidir. Sevgi kıskanmaz, övünmez, böbürlenmez" (I. Korintoslular, 13:4).

Süryaniler, monofizitliği reddeder ama diyofizitliği de kabul etmez. Çünkü bütün önemli teoloji platformları Süryani Kilisesi'nin monofizit bir kilise olduğunu kabul etmediği gibi diyofizitlikle de yakınlığını reddetmektedir. Bu doktrinel düşüncelerin dışında kalan ve kendilerini Vatikan'a ait hisseden tüm değişik Süryani kökenli grupların ana kiliseleri olan Süryani Ortodoks Kilisesi'ne dönmeleri en büyük arzumuzdur.

Toplumumuzda kiliseler arasında iyi ilişkilerin geliştirilmesi adına karşılıklı fikir teatisinde bulunmaktadır. 1984 yılı Haziran ayında, Kadasetli Patriğimiz merhum Moran Mor İğnatios I. Zakka Iwas liderliğinde Roma Katolik Kilisesi lideri II. Jean Paul arasında imzaya açılan o meşhur ittifak antlaşması bu girişimlere güzel bir örnek teşkil etmekle birlikte elbette yeterli değildir.

Günümüzde Süryaniler

Süryaniler, son yüzyılda yaşanan karışıklık ve çekişmeler yüzünden daha önce hiç görülmemiş bir şekilde dağılmıştır. Bu dağılmanın dünyanın dört bir yanına olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ne yazık ki anavatanından uzak ve kopuk yaşayan bir milletin diğer halkların arasında eriyip kaybolması daha kolaydır. Süryaniler, bugün asimilasyona maruz kalma ve kendi öz benliklerini kaybetme riskini gittikleri her yerde yaşamaktadırlar. 1900'lü yılların başından itibaren çeşitli nedenlerle İstanbul'a ve Avrupa ülkelerine başlayan göçler 1960'larda büyük bir hız kazanmıştır. Son birkaç yılda tarih boyunca yaşadıkları Mezopotamya'da Süryani nüfusunun oldukça azalmasına rağmen bu göçün duraksadığı söylenebilir. Süryaniler, göç ettikleri ülkelerde ekonomik faaliyetlerinden dolayı önemli imkânlarla sahip olurken diğer taraftan kendi inanç, kültür ve dille-

rini kaybetmekle karşı karşıya gelebilmekte, yabancı fikir ve düşüncelere kendilerini kaptırabilmektedir. İnançımızı, kültürümüzü, dilimizi ve geleneklerimizi yaşatıp sürdürme mücadelesi veren insanlarımız çoğalırken, diğer taraftan maalesef farklı heveslerle başkalarının oyunlarıyla hareket eden insanlarımızın da eksik olmadığı görülmektedir.

Sonuç

Gençlerimiz boş hayallere kendilerini kaptırıp yanlış isimler adı altında koca bir uygarlığı görmezden gelmektedir. Onlar şunu bilmedir ki, başkalarının etkisiyle, yaşayan tarihimiz üzerine ölü bir tarihi unsur olan sözde Asurîliği kurma çabaları, esasen onlara dirlik getirmeyecektir. Bu durum Süryani milletini küçümsemekten başka bir sonuç vermeyecektir. Milletimizin tek çatı altında ve "Süryani" adıyla toplanıp birlik oluşturmasını ve diğer uluslar gibi onuruyla yaşaması en büyük dileğimiz ve hayalimizdir.

Buradan yola çıkarak insanlarımıza ve özellikle gençlerimize Süryani toplumunun onurunu, ayrılık yollarına başvurarak rencide etmemeleri ve sahip oldukları bu kutsal mirası tüm tahrikçi ve ayrılıkçı insanların düşünce ve ayrışma maksadındaki davetlerini yok sayıp ayakları altında çiğnemelerini ısrarla istemekteyiz. Gözümüzü boyayan yanıltıcı politikalarından ve menfaatperestlikten sakınmamız gerekir. Zira kutsal gerçeğimiz hiçbir yalanla değiştirilemez. Bu sözleri, son zamanlarda bizi kısıp alan ve bizden olmayan her çeşit milletlerin ve inançların asimilasyon çarkına kapılıp giden, bihaber bazı Süryani dindaş ve ailelerimizin durumu nedeniyle içimizi acıtsa da söylemek zorundayız.

Kaynakça

- Abulfaraç, Barhebraeus. (2003). *Sırlar Odası (Avsar Roze)* Hollanda: Barhebraeus.
- Afrem, Mor. (4.yy). *Bardayson'a Karşı (Mimro luqbal Bardayson)*.Urfa.
- Altınışik, Kenan. (2004). *5500 Yılım Tanıkları Süryaniler*. İstanbul: Matsis.
- Aydın, Suavi. (1989). *Mardin, Aşiret, Cemaat, Devlet*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı
- BarBahlül, (1888). *Sözlük*. Paris.
- Barsavm, Mor İgnatius Efrem. (2006). *Saçılmış İnciler*. İstanbul: Resim.
- Bedgan, Favlus. (1896). *Azizlerin Hayat Hikayesi (Şarbe d'Söhde)*. Paris: Otto Dolapönü, Mor Filuksinus Yuhanon (1981). *Arı Kitabı (Kithobo d'Deburitho)*. Kudüs.
- Eusebius, Kayserili. (2008). *Dünya Tarih (Chronicle)*, New Jersey.

- Iwas, Mor İġnatiyus I.Zekka (1995). *Yazılar ve Seminerler (Mimre u Türgome)*. Hollanda: Bar-Hebreaus.
- Kaya, Papaz Gabriel (1982). *Süryani Kilisesi Müktesebatı (Husoyo)*. El Hattı. Hollanda.
- Kutsal Kitap. (2009). İstanbul: Acar.
- Layard, A.Henry. (1945). *Ninova (Nineveh)*. New York.
- Mateos, Urfalı (1987). *Vekayi-Namesi*. 2. Baskı: Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mikail, Büyük. (2006). *Dünya Tarih (Chronicle)*, İsveç.
- Mor Yakup, Urfalı. (1985). *Altıncı Gün (Ştöth Yaome)*.Hollanda: St.Efrem.
- Oddo, Touma. (1897). *Süryanice Dili Hazinesi(Simto d'leşono Süryoyo)*. Musul: Dominic.
- Ritor, Antun. (2000). *Şiir Sanatı Üzerine*. İsveç.
- Salibi, Yakup. (1993). *Tartışma (Oru'utho)*. Hollanda.
- Severiyos, Büyük. (6.yy). *Patrologia Orientalis*. Paris.
- Smith, R.Payne. (1879). *Thesaurus Syriacus*. New York.
- Tahincioġlu, Yakup. (2011). *Tarihleri, Kültürleri ve İnançlarıyla Süryaniler*. İstanbul: Butik.

